А.К.Уразбаев,
Қ.К.Таджиев,
Ш.И.Иброимов

АМУДАРЁ ҲОЗИРГИ ДЕЛЬТАСИ ЧАП ҚИРҒОҒИНИНГ ТАБИИЙ-МЕЛИОРАТИВ ШАРОИТИНИ БАҲОЛАШ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

А.К.Уразбаев, Қ.К.Таджиев, Ш.И.Иброимов

АМУДАРЁ ҲОЗИРГИ ДЕЛЬТАСИ ЧАП ҚИРҒОҒИНИНГ ТАБИИЙ-МЕЛИОРАТИВ ШАРОИТИНИ БАҲОЛАШ

Монография

Тошкент – 2022
Info Capital Books

УЎК 551.435.126(282.255.1)
КБК 26.222.5
У 62

А.К.Уразбаев, Қ.К.Таджиев, Ш.И.Иброимов. Амударё ҳозирги дельтаси чап қирғоғининг табиий-мелиоратив шароитини баҳолаш. Монография.-Чирчиқ: ТВЧДПИ, 2022.-124 б.

Ушбу монографияда Амударё ҳозирги дельтаси чап қирғоғининг табиий-мелиоратив шароити илк бор ер усти сув оқими, рельефнинг «дарахтсимон» шакли ва табиий-мелиоратив шароитнинг структураси ўртасидаги ўзаро алоқадорлик нуқтаи назаридан таҳлил қилинган. Элювиал, транс-элювиал, супераквал элементар ландшафт гуруҳлари билан Ўзбекистон мелиоратив география фанининг асосчиси А.Рафиков томонидан ишлаб чиқилган табиий-мелиоратив шароитнинг мураккаблашган, ўрта мураккаб, мураккаб, ўта кучли мураккаблик даражалари ўртасидаги боғлиқлик илмий асосланди ва амалиётга жорий қилишнинг тавсиялари ишлаб чиқилди. Амударё хозирги дельтаси чап кирғоғининг 1:100 000 масштабдаги «Тупроқларнинг шўрланиш даражаси» ҳамда «Табиий-мелиоратив шароитни баҳолаш» карталари биринчи маротаба ArcGIS дастури асосида яратилди. Монографияда, Амударё хозирги дельтаси чап қирғоғи табиий-мелиоратив шароитининг ўнг қирғоқдан кескин фарқ қилиши дала маълумотлари асосида илмий жиҳатдан кўрсатилди. Ўнг қирғоқда табиий-мелиоратив шароит жанубдан шимол томон салбий томонга ўзгарса, чап қирғоқда эса табиий-мелиоратив шароит жануби-шарқдан шимоли-ғарбга салбийлашиб боради. Суғориладиган ҳудудлардаги Ер-сув ресурсларидан оқилона фойдаланишда табиий-мелиоратив районларнинг роли амалий жиҳатдан исботлаб берилди.

Ушбу монографиядан мелиоратив ландшафтшунослар, тупроқшунослар, экологлар, мелиораторлар, магистрантлар, таянч докторантлар ва докторантлар фойдаланишлари мумкин.

Маъсул муҳарир: - В.А.Рафиқов география фанлари доктори

Тақризчилар: - Б.А.Бахритдинов география фанлари доктори

- А.Низамов геология-минералогия фанлари номзоди

Монография Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти илмий техник Кенгаши томонидан нашрга тавсия этилган (Баённома №7, 15 феврал 2022 йил).

ISBN 978-9943-5789-5-1

© Уразбаев А.К. ва бош.
©Чирчиқ давлат педагогика институти, 2022
© Info Capital Books, 2022

РАФИҚОВ АСОМ АЛИМОВИЧ

(1939-2003)

МУНДАРИЖА

СЎЗ БОШИ 4
КИРИШ 6

I БОБ. ТАБИИЙ-МЕЛИОРАТИВ ШАРОИТНИ БАҲОЛАШДА ҲАВЗАВИЙ УСУЛНИ ҚЎЛЛАШНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

1.1. Табиий-мелиоратив шароитни баҳолаш усуллари 9
1.2. Табиий-мелиоратив шароитда дельтада рўй берган лито-морфо-педогенез жараёнининг роли ва уни таҳлил қилишда рельеф пластикаси усулининг ўрни 16
1.3. Амударё ҳозирги дельтаси чап қирғоғида XX ва XXI аср бошларида олиб борилган табиий-географик тадқиқотлар тарихи 27

II БОБ. КОЛЛЕКТОР ҲАВЗАЛАРИНИНГ ФУНКЦИОНАЛ БУТУНЛИГИ ҲАМДА КИЧИК ДЕЛЬТАЛАРНИНГ СТРУКТУРАВИЙ ЯХЛИТЛИГИ ВА УЛАРНИНГ ТАБИИЙ-МЕЛИОРАТИВ ШАРОИТНИ БАҲОЛАШДАГИ РОЛИ

2.1. Қўнғирот коллектор тизимининг функционал яхлитлиги ва унинг табиий-мелиоратив шароитни баҳолашдаги ўрни 37
2.2. Кичик дельталарнинг структуравий яхлитлиги ва уларнинг табиий-мелиоратив шароитни баҳолашдаги роли 50
2.3. Ер усти сув оқимининг табиий-мелиоратив шароитга таъсирини ўрганишда рельефни идеаллаштиришнинг роли 55

III. ТАБИИЙ-МЕЛИОРАТИВ ШАРОИТНИНГ МУРАККАБЛИК ДАРАЖАЛАРИ БИЛАН ЭЛЕМЕНТАР ЛАНДШАФТ ГУРУҲЛАРИНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ

3.1. Тупроқ қопламининг структураси ва шўрланиш даражасининг рельеф элементлари билан боғлиқлиги 66
3.2. Табиий-мелиоратив шароитни баҳолаш ва картага олиш 94
3.3. Амударё ҳозирги дельтаси чап қирғоғини ҳавзавий рельеф пластикаси усули ёрдамида табиий-мелиоратив районлаштириш 105

IV. ЕР-СУВ РЕСУРСЛАРИДАН ОҚИЛОНА ФОЙДАЛАНИШДА ҲАВЗАВИЙ РЕЛЬЕФ ПЛАСТИКАСИ УСУЛИНИНГ РОЛИ

4.1. Ҳудуднинг Ер-сув ресурсларидан оқилона фойдаланишда табиий-мелиоратив районларнинг роли 112
4.2. Суғориладиган ва суғорилмайдиган массивларнинг ички структураси ҳамда ҳудудни оптималлаштириш масалалари 117

ХУЛОСА 125
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ 129

Лицензия рақами: AI №207, 28.08.2011 йилда берилган.
Босишга 2022 йил 18.02 да рухсат этилди.
Бичими 60x84 $^{1}/_{16}$. Босма табоғи 9,0.
«Pt serif» гарнитураси.
Офсет усулида босилди.

«Info Capital Group» нашриёти, 100128
Тошкент ш., Лабзак кўчаси, 29/55.
Тел.: (+998 71) 241-32-21, Моб: (+998 99) 899-89-11.
Электрон почта қутиси: *publishing@infocapital.uz*
Телеграм каналимиз: *infocapitalbooks*

УРАЗБАЕВ АБДУКАРИМ КЕНДИРБАЕВИЧ

География фанлари доктори, Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти География кафедраси профессори. Олим Амударё ҳозирги дельтасини рельеф пластикаси таълимоти асосида кичик дельталарга, коллектор ҳавзаларига ажратган ва табиий-мелиоратив районлаштирган. Табиий ва мелиоратив географияга тизимли ёндашишни қўллашнинг назарий муаммолари билан шуғулланган.

Ўзининг ижодий фаолиятида талабаларга рельеф пластикаси таълимотининг назарий ва амалий томонлари ҳақида билим бериб келмоқда. Олимнинг раҳбарлигида илмий иш олиб бораётган шогирдлари айниқса, ландшафт ва тупроқ қопламининг структураси, табиат компонентларига таъсир этувчи ер усти сув оқимини географик омил сифатида қарашга эътибор бермоқда. Олим 150 дан ортиқ илмий мақолаларнинг муаллифи. А.К.Уразбаев ҳар бир объектни геотизим деб қараб, унинг элементлари ўртасидаги структурани тадқиқ қилишни ўзининг асосий мақсади деб билади.

ТАЖИЕВ ҚУДРАТ ҚАДИРБЕРГАНОВИЧ

География фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Урганч давлат университети Геодезия, картография, география кафедраси доценти, 30 дан ортиқ илмий мақолалар муаллифи.

2021 йилда «Амударё ҳозирги дельтаси чап қирғоғининг табиий-мелиоратив шароитни баҳолаш» мавзусида диссертация ишини ҳимоя қилган.

Бугунги кунда, суғориладиган ерларнинг табиий-мелиоратив шароитини яхшилаш масалалари, жумладан, Хоразм вилояти суғориладиган ерларининг 1:100000 масштабдаги «Тупроқларнинг шўрланиш даражаси» ҳамда «Табиий-мелиоратив шароитни баҳолаш» карталарини ArcGIS дастурида такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқот ишларини олиб бормоқда.

Ҳозирда, бакалавр ва магистрантларга «Ўзбекистон географияси», «Амалий география», «Биогеография» каби фанлардан дарс бериб келмоқда.

ИБРОИМОВ ШЕРЗОД ИБРОИМ ЎҒЛИ

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти География кафедраси таянч докторанти, 10 дан ортиқ илмий мақолалар муаллифи. 2020 йилдан «Амударё ҳозирги дельтаси дарахтсимон ва паргенетик ландшафт комплексларининг структуралари» мавзусида ўз илмий изланишини олиб бормоқда.

Ҳозирда, География ўқитиш методикаси, География ва иқтисодий билим асослари йўналиши талабаларига «Умумий география», «Ўзбекистон табиий географияси» каби фанлардан дарс бериб келмоқда.

INFO CAPITAL BOOKS

ISBN 978-9943-5789-5-1

9 789943 578951